

terjedve, mint a *Pieris oleracea* és a *P. protodice*, gyorsan és majdnem teljesen kipusztultak. A Kordillerákon és a nyugoti államokban, a meddig a káposztalepke eddig elterjedt, igen közeli rokonára bukkantak, mely nyugot felől, valószínűleg Ázsiából került oda; ez, a *Pieris venosa* azonban nem lépte át kelet felé a Kordillerákat, azért érdekes, vajjon a káposztalepke továbbterjedésének nyugot felé szintén határt fog-e szabni a Kordillerák hegysége.

PÁTER BÉLA.

A paszuly és a tök hazája. Termesztett növényeink közül e kettőnek eredete, őshazája még maig sincs kétségen kívül megállapítva. Az eddigi kutatók s írók, így Alphonse de Candolle »L'origine des plantes cultivées« alapos munkájában sem tudott biztosat mondani róluk. Legújabbán Wittmack, a leíró növénytan tanára, a berlini gazdasági főiskolán foglalkozott e kérdéssel. Ő a paszulyt illetőleg, összehasonlítva Amerika legrégebb leíróinak munkáit s az amerikai őskori sírokból kikerült maradványokat, arra az eredményre jut, hogy a paszuly amerikai eredetű s csak Amerika felfedezése után ter-

jedt el Európában, mint olyan növény, melyet az amerikaiak már Amerika felfedezése előtt is műveltek. A mit a regiek *phaseolos*, *faseolus* néven Európában ismertek a *Dolichos sinensis*, illetve ennek *melanophthalmos* változata volt s a *frizol* vagy *frisol*, a miből a spanyol *frijol* s a német *fisolen*, a magyar *paszuly* eredt, amerikai s Reiss szerint valószínűleg nyugot-indiai szó. E két névnek úgyszólván szerencsétlen hasonlósága volt a kutatók megtévesztésének az oka.

A kultivált tökfajták Naudin szerint 3 fajtól, nevezetesen a *Cucurbita maxima*, *Pepo* és *moschata*-ból származnak. A tökfajok leírásával csak Amerika felfedezése után, a XVI. században találkoztunk Európában. Asa, Gray és Hammond Trumbull szerint azonban a tököt az amerikai bennszülöttek jóval Amerika felfedezése előtt már termesztették. A *C. maxima* és *moschata* magvait Wittmack az ó-perui sírokból meg is találta. A mit az egyiptomi emlékeken a tök rajzáknak tartottak, az más fajra vonatkozik. Úgy, hogy a tök őshazájául szintén csak Amerikát kell tartanunk. (Berichte d. deutsch.-bot. Gesellschaft. VI. k. 374—380. l.) M. D. S.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI MOZGALMAK A HAZÁBAN.

16. *A. M. Tud. Akadémia* összes ülését 1889. június 24-ikén báró Eötvös Loránd, mint a tudományos akadémia új elnöke, a következő beszéddel nyitotta meg:

»T. Akadémia! Először foglalom el ez elnöki székem, melyre az akadémia bizalma emelt s melyben a király kegye megerősített. Mint a katona, mikor először fegyverbe lép, mint a ki az állam szolgálatában hivatalt vállal, esküt tesz hivatáskörének törvényeire, úgy én is fogadást teszek most, azt a fogadást, hogy az akadémia ügyét, alapszabályaihoz híven, félszázados multjának szellemében fogom szolgálni. A cél tisztán áll előttem. Az akadémia alapszabályaiban azt olvassuk, hogy célja a tudomány és irodalom magyar nyelven művelése és terjesztése, történetének szelleme pedig ezt súgja: törekedjünk arra, hogy nemzetünk magyar, de nemcsak magyar, művelt is legyen s mint ilyen megállja helyét a számban nagyobb, hatalomban erősebb európai nem-

zetek között. Nagyon haladtunk az utolsó évtizedekben e célunk felé; bátran mondhatjuk, hogy vagyunk olyan jó magyarok, mint a milyen jó német a német, jó franczia a franczia és jó angol az angol; európai műveltség tekintetében is magasabban állunk ma, mint ötven éve, de azért ne feledjük, egy pillanatig sem, hogy ez irányban az említett nagy nemzeteket még el nem értük. Azért épen most, mikor nemzeti létünk jobban biztosítva látszik, mint bármikor volt, egész erőnket arra kell fordítanunk, hogy az előttünk haladókkal egy vonalba jussunk. Ezt téve, jobb hazafiak leszünk, mintha a történetünkben és köznépeink életében megőrzött ősi szokásokat túlmagasztalva, azoknak erőltetett felelevenítése által törekednénk nemzeti létünket biztosítani, mert bizony e szokások között van rossz szokás is elég, nem Európába, és nem a mai korba illő pedig még több. A ki nagy útra készül, a ki testi erejét nagy próbának veti

alá, még az is, a ki bárminemű sport-téren másokkal versenyre kel, lemond kedves szokásairól, kényelmét, mulatságait czéljának eláldozza. Nem érdemel-e a szellemi küzdés terén elérendő siker éppen ilyen áldozatokat? Nem kell-e így tenni a nemzetnek is, mely a műveltség mezején még nincsen az elsők között de azok közé kívánja magát felküzdeni? Vannak, a kik az eredeti népszokások eltűnését siratják s van is abban valami szomorító, ép úgy, mint abban, hogy a gyermek ártatlan játékait nem folytatja férfikorában, de azért a kedves gyermeknek mégis derék férfivá kell válni s mi is csak azt kívánhatjuk, hogy művelt nemzet legyünk, nem pedig etnográfiai kuriozitás.

Más nemzetek is csak ezen az úton haladtak. Mennyi eredeti szokásáról mondott le a német, míg Tacitus germánjaiból egy Göthe, egy Kant fejlődhetett, mily nagy átalakuláson mentek át Caesar gallusai, míg soraikból egy Molière, egy Laplace válhatott ki.

És azért mégis van német, mégis van francia a világon. S miért? Mert e nemzeteknek van saját irodalmuk és van saját tudományuk, vagy helyesebben, mert a tudomány az ő sajátjuk.

Nem különböző tudományokon dolgoznak e nemzetek; egy az épület, melynek építésén mindannyian közreműködnek. De mivel ez az épület annyira terjedelmes, hogy elkészülni soha nem fog és az idő multával már-már befejezettek látszó részei is lényeges átalakulásokra szorulnak: van ez egy épületen elég tér mindannyinak tevékenységére. A mit az egyik kezd, a másik folytatja s végül az eredményt magáénak mondhatja mindaz, a ki annak létesítésén közreműködött. Így a tudományt magáénak mondhatja a német, a francia, az angol, az olasz stb. és magáénak fogja mondhatni a magyar is, ha Árpád fiaiból mindinkább a tudományok építőmesterei lettek.

Hogy ez így legyen, és pedig minél előbb így legyen, ez részben akadémiánknak magasztos feladata.

De vajjon mi módon felelhet meg e feladatának? A tudósokat közvetlenül nem ő neveli, kenyeret nem ő ad nekik; mindez az iskola feladata. Az iskolák s közöttük a tudósok iskolái, az egyetemek felett is az állam rendelkezik, s természetesen arra törekszik, hogy a hazának lehetőleg sok hasznos polgárt neveljen. Ebből a szempontból állapítja meg a tanítás körét és módját. Tanszabadság vagy tankényszer? szakiskola vagy egyetem? Ezek a főkérdések, melyek e tekintetben megoldásra várnak, de megoldva talán sohasem lesznek, mert a dolog veleje nem e kérdésekben, hanem abban rejlik: tudósok tanítanak-e

vagy tudatlanok? A francziák főiskolái előírt tanrendjeikkel éppen olyan jól képzett férfiakat adnak Franciaországban, mint a tanszabadság elvét követő német egyetemek Németországban. Miért? Mert a párizsi école normale, école polytechnique stb. tanárai éppen olyan tudós férfiak mint a német egyetemek tanárai. Legyen a magyarok között is sok igazi tudós és jó lesz a tanítás nálunk is, bármiként állapítanak meg a majdan tartandó enquéte-k annak rendszerét. Sokat, nagyon sokat tehet ez irányban az akadémia.

A tudóst azon nemes élvezeten kívül, melyet a tudományos kutatás már magában nyújt, a munkára nem serkenti egyéb, mint azon elismerésnek reménye, melyet magának szaktársai szűk körében kivívhat. Nem nyilvánul az zajos éljenekben, nem hírlapi cikkeken alapuló népszerűségben; nem több az, mint néhány biztató szó, mely őt, a netán lankadót erőssé teszi. Ezen a tudományos munkát jutalmazó elismerésnek kifejezést adni akadémiánknak egyik fontos feladata, melyet legvilágosabban a tagválasztások alkalmával teljesít. A választások napján az egész ország figyelme ránk fordul, s méltán, hiszen akkor nemcsak egyesek érdemei felett mondunk ítéletet, hanem egyszersmind kijelöljük azt a magaslatot is, melyet elérni, s ha lehet, fölmúlni, a tudomány és irodalom minden magyar munkásának törekvése legyen. Sokszor megtörtént és még sokszor fog megtörténni, hogy választásunk a közvélemény ellenkezésbe jő, de ez ne befolyásolja ítéletünket, hiszen a legnépszerűbb ember nem mindig a legnagyobb tudós.

Az akadémia, vagy helyesebben az akadémikusok tudományos munkássága az osztályülésekben nyilvánul. Törekedjünk arra, hogy azok szigorúan tudományosak legyenek, s hogy minden ilyen ülés napja a tudomány terén tett valamely haladás emléknappja legyen. Kitüntetés legyen az már magában is, ha valaki közleményét az osztályülés elé terjesztheti.

A tudomány művelése mellett akadémiánknak nem kevésbé fontos feladata arról gondoskodni, hogy az irodalom legkülönbözőbb ágait a magyar talajon is felvirágoztassa. Mondhatjuk, hogy akadémiánk a magyar nemzet első kiadója; mint ilyen nem kél versenyre a magánkiadókkal, majdnem kivétel nélkül csak rossz kiadói üzletekbe bocsátkozik s a kiadandó mű megítélésével nem azt kérdezi, kelendő lesz-e, hanem azt, jó-e és szükséges-e irodalmunkban? Félreismeri azért az akadémia hivatását az, ki kiadói tevékenységét annak jóvedelmössége után ítéli meg. Regényeket, verseket, iskolai könyveket nem vesz fel kiadványai sorába, mivel azok kiadót úgy is találunk, de áldozatokat hoz olyan tudományos mun-

kák kiadására, melyeknek megjelenése, támogatása nélkül nálunk lehető nem volna.

A tudománnyal foglalkozó irodalomnak több faja van. Ilyenek: 1. az egyes tudós önálló buvárlatának eredményeit magukban foglaló értekezések és munkák; 2. egyes tudomány-szakoknak tudósok használatára irt kézikönyvei; 3. az iskolai könyvek; 4. a tudományt népszerűsítő munkák. A szoros értelemben vett iskolai könyveken kívül nálunk a többi majdnem kizárólag csak anyagi támogatással létesülhet.

Az akadémia e tekintetben már eddig is megtette, a mit tehetett. A tudományos értekezések tekintélyes gyűjteménye fekszik már előttünk, a művelt közönség kezébe már nem egy tudományos jellege dacára is kedves olvasmányul szolgáló könyvet adtunk; leghátrább állunk a tudományos kézikönyvek dolgában. A tudomány-szakok legnagyobb részében elemi tankönyveknél magasabb foku magyar könyvvel nem igen rendelkezünk és érezhető baj az, hogy középiskolai tanáraink nagyrésze ugyanabból a könyvből tanul, a melyet tanít. Ezen hiány pótlása, nézetem szerint, a jelen pillanatban akadémiánknak egyik fontos és elodázhatatlan teendője. Különösen fontos és pedig éppen azon szakokban, melyek magyar hazánkra vonatkoznak, kell hogy Magyarország földrajzának, a magyar történetnek, a magyar nyelvtannak mai ismereteink magaslatán álló kézikönyvei legyenek. A mikor akadémiánk negyven évvel

előtt magyar nyelvtanát kiadta, nem teljesítette végleg ez irányban elvállalt kötelességét. Az olyan rohamos haladásban s fejlődésben levő nemzetnek, mint mi vagyunk, nyelve és nyelvtudománya is rohamosan fejlődik és ezért nem negyven, de tíz évnek sem szabadna elmúlni a nélkül, hogy az akadémia, mint a nyelvnek hivott óre, annak rendszerére és szabályaira vonatkozó megállapodásait a művelt közönségnek, sőt az egész nemzetnek is hozzáférhetőkké ne tegye.

Sokat mondhatnék még az akadémia feladatáról, sokat, de nem újat; azt a keveset is, a mit elmondottam csak az akadémia alapszabályaiból és hagyományaiból olvastam ki. Az akadémia nem olyan intézet, melyet reformkísérleteknek volna szabad alávétetni; czéljának, irányelveinek nem évtizedeken, de évszázadokon keresztül változtatlanoknak kell maradniok. Nem olyan mint a hajó, mely ismeretlen tengeren kalandos felfedező útra indul: inkább olyan, mint a világitó torony, mely a tévedező hajóknak a biztos kikötő helyét mutatja. A magyar tudományos akadémia a tudomány világ-tengerén a magyar kikötőt jelzi; a torony óre vigyázzon, hogy fénye mindig egy helyen, de mindig ragyogóan világítson, hogy megláthassa azt jó és rossz időben minden, de különösen a magyar hajós.

Ma, az elektromosság korszakában, mi sem használhatjuk elődeink pislogó mécsesét; legyen a mi fényünk is messze tündöklő elektromos fény!

RÉGI MAGYAR MEGFIGYELÉSEK.

131. Már egy néhány esztendőktől fogva igen áldott termése volt a' *Riskásának* a' Bánátban, nevezetesen Tömösvár tállyékán. Ezen konyha veteményről az iratik, hogy a' mi Magyar földünkben termett éppen olyan jó, mint az, a' melyet Törökországból hoznak, sőt rész szerint még jobb, még is ez, minthogy a' Hazában terem, sokkal oltsóbb, mint az, a' melyet Török Országból hoznak. Ezen áldott Riskásának természetéhez már most ugy hozzá fogtanak ezen a' Környéken, hogy rövid uton az egész Országnek elég riskását terem a' magunk földünk. (Magyar Kurir. 1792, 696. lap.)

132. Budáról azt írja egy azon által útazott érdemes barátom, hogy e' folyó hólnapnak 20-ik napján, dél után 3 órakor az úgynevezett Neustift külső városi templomban be' tsapván a' tüzes menkő, a' toronynak tetejét elégette, az abban levő harangokat össze olvasztotta, a' templomot félig le

égette, és benn a' templomban 4 óltárt sebesített meg. (Magyar Kurir. 1793. II. negyed 142. lap.)

133. A' ketskék annyira szaporodnak, hogy hallatlan dolog, mert nem elég nékik kettőt 's hármat elleni, hanem *Sz. Várallyán* egy pihenőbe egy anya ketske hat gödöllyt ellett egy hassal, de egyiknek neveléséhez sem lehetett Szerencséje, mivel egy más után mind megdőglött. (Magyar Kurir. 1796, 626. lap.)

134. A' szarvas marha dög a' mi földünkön (Egerben) nagy erőben uralkodik. Vagynak olyan helyek, hol a' szegény marhának a' nyelvén ömlik ki a' sok tetű; és annak többszöri le tisztogatása után is ismét újabbán el lepi, mig végre meg döglök. (Magyar Kurir. 1800, 279. lap.)

135. Ugyan innen írják (N. Bihar Vármegyéből), hogy ez Vármegyében sok helyeken, nevezetesen Püsköpihen nem